

הוראות הלכתיות לצוות מד"א בשבת ויו"ט

ביישובנו ישנם כמה עובדי מד"א, ביניהם פרמדיקים ונהגי אמבולנסים, ולעיתים תכופות הם מקבלים קריאות חירום בשבת. מכיוון שהנהלת מד"א לצערנו עדיין לא מנוהלת על פי ההלכה, נשאלנו ע"י העובדים והמתנדבים שביישובנו כיצד לנהוג בשבת ויו"ט על פי כללי ההלכה.

ההוראות ההלכתיות הרשומות להלן ניתנו מתוך התחשבות במציאות הקיימת, ואינן הדרכה כיצד היה ראוי לנהוג לכתחילה. ומכיוון שבהלכות חמורות עסקינן, לא פרסמתי את הדברים אלא לאחר הסכמת הגאון הרב דב ליאור שליט"א רבה הראשי של קריית ארבע חברון, והגאון הרב אביגדור נבנצל שליט"א רב העיר העתיקה בירושלים תובב"א.

1. נהג מד"א שמשמרת הכוננות הקבועה שלו מתחילה ביום השבת – האם מותר לו לשהות בביתו מכניסת השבת ולנסוע ברכב בשבת לתורנותו?
אם היעדרותו מביתו תגרום צער גדול לו או למשפחתו, מותר לו להישאר בביתו ולנסוע למשמרתו בשבת, שהרי אדם אינו חייב להצטער כדי לא לחלל שבת בהיתר (עפ"י 'ביצחק יקרא' סי' רמ"ח ס"ד).

2. נהג מד"א שצריך לנסוע למשמרתו בשבת מחוץ לתחום שבת, האם יכול לקחת איתו בתיקו דברים שאינם לצורך פיקו"נ, כגון: אוכל, שתייה, סידור, חומש וכדו'?
אם אורז הכול בכלי אחד, יחד עם הכלים הנצרכים לפיקו"נ, מותר לקחתם כאחד ('ביצחק יקרא' סי' רמ"ח ס"ק ל' עפ"י 'מחנה ישראל' למרן ה'חפץ חיים' פל"א סעיף א' וב').

3. נהג שנסע לקריאת חרום וסיים את תפקידו בשבת, האם רשאי לחזור לביתו בשבת עם האמבולנס, או שחייב להמתין במקומו עד לצאת השבת?

אם תחנת ההזנקה נמצאת ביישובו – יכול לחזור עם האמבולנס לביתו. ואם תחנת ההזנקה נמצאת בישוב אחר – חוזר לשם. ומשם יוכל לחזור

* בהסכמת הגאון הרב דוב ליאור שליט"א רבה הראשי של קריית ארבע חברון, והגאון הרב אביגדור נבנצל שליט"א רב העיר העתיקה בירושלים תובב"א.

לביתו רק ע"י נהג נכרי (וצריך להקפיד שהנכרי יפתח את דלת הרכב, כיוון שבפתיחה נדלקת נורה).

4. במקרה הנ"ל, האם מותר להתקשר בטלפון (בשינוי) אל הנוכרי ולבקש ממנו לבוא ולהסיע אותו לביתו?

מכיוון שהשימוש בטלפון בשבת אינו אסור אלא מדרבנן, מותר לו לעשות זאת מדין "התירו סופם משום תחילתם" (כדי שלא יימנעו לנסוע במקרים דומים בעתיד) [עפ"י הגר"א נבנצל].

5. האם מותר תוך כדי שבת להעביר את תחנת ההזנקה לביתו, כך שישהה עם האמבולנס בביתו?

אם אין בעיה מקצועית בשהייה בביתו, ובאופן עקרוני ניתן היה לעשות כן גם בימי חול (ורק מסיבות מנהליות אין עושים כן) – מותר (הגר"א נבנצל).

6. נהג שסיים נסיעת חרום הרחק מהיישוב, וביישוב קיים אמבולנס נוסף עם נהג מוסמך בכוננות ולכן התקנות אינם מחייבות אותו לחזור – האם מותר לו בכל זאת לחזור ברכבו הפרטי על מנת להוות גיבוי לכונן שביישוב?

אם על פי התקנות על כל אמבולנס צריכים להיות שני נהגים מוסמכים בכוננות, וחסר נהג אחד – יכול לחזור ברכבו. אך אם יש בלעדיו ביישוב שני נהגים מוסמכים, אף שזו אינה משמרתם הקבועה – אסור לו לחזור אלא ע"י נהג גוי, וכנ"ל.

7. על פי נוהלי מד"א, אין לשחרר חולה המסרב להתפנות לבית חולים, א"כ הוא חותם על טופס סירוב פנוי. כיצד לנהוג בחולה המסרב להתפנות לביה"ח בשבת?

צריך לבקש מהחולה לחתום בשינוי (ביד שמאל) ולשחררו.

8. נהג שהוזעק לחולה, והסתבר שהוא לא נזקק לפינוי לבית חולים, אך החולה מתעקש להתפנות לביה"ח, האם מותר לפנותו בשבת?

א. כאשר לא ניכרת סכנה ברורה, אך החולה סובל ומתעקש להתפנות וקיים חשש, אפילו רחוק, לפיקוח נפש, צריך לפנותו מדין ספק פקו"נ.
ב. כאשר ישנו חשש לפגיעה או חולי באברים פנימיים – בוודאי שיש לפנותו, שהרי לא הנהג ואף לא הפרמדיק מוסמכים לקבוע שאינו במצב סכנה.

ג. שברים ופצעים עמוקים היכולים לגרום לזיהומים נחשבים לספק פיקו"ג, וצריך לפנות את החולה לביה"ח.

ד. כאשר ברור לנהג האמבולנס שמדובר במכה שטחית ביותר שאינה דורשת פינוי לבית חולים – ינסה לשכנעו שלא נצרך פינוי לבית חולים, ואם בכל זאת החולה מתעקש להתפנות – מותר להסיעו לבית חולים¹.

9. נהג שקיבל קריאה לטיפול בפצוע גוי, האם מותר לו לנסוע?

כבר כתבו פוסקי דורנו להתיר טיפול בנכרי, ואפילו באיסורי תורה, אם לא זמין רופא או נהג מד"א נכרי. (נשמת אברהם' או"ח סי' ש"ל ס"ק ר').

10. פרמדיק שנקרא לליווי חולה לחו"ל וחוזר בטיסה בשבת לנתב"ג,

האם יכול לחזור לביתו ברכב בשבת?

א. אם כתוצאה מנסיעתו, אין אף פרמדיק ביישוב ובאזור – יחזור ברכבו, כדין נהג אמבולנס שחוזר ליישובו, שזהו מקום ההזנקה.

ב. אם יש צוותי רפואה ביישוב ובאזור – אסור לו לחזור.

ג. אם יש לו משמרת קבועה במהלך יום השבת וחזר מהטיסה קודם לכן, מותר לו לנסוע ברכבו לצורך המשמרת, כפי שאדם נוסע מביתו לתחנת מד"א בשבת לצורך משמרת. ואם ישנם צוותי רפואה ביישוב אסור לו לחזור לביתו, אלא ייסע היישר לתחנת מד"א.

1. הסיבות להיתר:

א. במקרה זה הנוהל מחייב פינוי, מכיוון שלא תמיד הנהג או הפרמדיק מאבחנים נכון את המצב. ומכיוון שהנהלים נקבעו ע"פ הניסיון ייתכן שבאמת טועה הפרמדיק באבחוננו, ואין הדבר יוצא מגדר ספק פקו"ג (הגר"א נבנצל).

ב. גם אם במקרה זה צודק הפרמדיק, חובה לשמור על הנהלים גם בשבת, כדי למנוע מצבים של אבחון לא נכון בעתיד ע"י נהג האמבולנס, ודבר זה נחשב לפקו"ג עקיף. (כעין סברה זו כתב הכס"מ בהל' ע"ז פ"א ה"ג ד"ה ישראל שהיה קרוב למלכות עיי"ש).

ג. אם שומרי תו"מ לא יסיעו ולא יקיימו את הנהלים בשבת, הדבר יגרום להחלפתם באופן קבוע בנהגים נוכרים, ומבחינה ציבורית עלינו לדאוג שארגון כגון מד"א יתופעל רובו ע"י בני ברית, בשל היותו חלק ממערך החירום הארצי נוכח כיום, במחוז צפון התקבלו חמישה נהגים נוכרים למערכת, והמתקבלים לעבודה מקבלים קביעות לכל החיים. במקרה זה ראוי להסתמך על דברי ה'ציץ אליעזר' (ח"ח סי' ט"ו) בהתירו לחלל שבת באיסור תורה עבור נכרי וז"ל: והחידוש של היתר מלאכה דאורייתא בכגון דא הוא בזה, דאע"ג דהסכנה לא מוחשית, מ"מ מותר, בהיות שכעין סכנת הכלל ישנו בזה לפנינו, ועל כן נחשב זה כישנו בזה בפועל חשש סכנת נפשות". והוא הדין במקרה שלנו, ניתן לומר שישננה חשיבות ציבורית ("סכנת הכלל") שעובדי מד"א יהיו בני ברית ולא אנשים העלולים להיות מזוהים עם האויב בשעת מלחמה.

ועוד, אף בימי שיגרה ברור שיהודי יר"ש יתאמץ בהצלחה נפשות אף ביהודי זקן שהצלתו היא בגדר חיי שעה יותר מאדם שלא למד את ערכם של חיי שעה על פי התורה, וע"כ בהסתכלות מערכתית אנו זקוקים שיהיו לנו נהגים ופרמדיקים יר"ש.

11. נהג שנוסע בשבת בהיתר, האם מותר לו להפעיל גם את מזגן

הרכב?

א. אם הפעלת המזגן נעשית לצורך הנהג – יקפיד להדליק את מתג המזגן עוד לפני הפעלת הרכב, כך שבהפעלת הרכב יופעל גם המזגן. ואם שכח להפעילו קודם התנעת הרכב – לא יפעילנו לאחר מכן, אא"כ הנסיעה ללא מזגן עלולה לגרום לליקוי בתפקודו בהגשת עזרה ראשונה – וגם במקרה זה יעשה זאת בשינוי, אם הדבר מתאפשר. בכל מקרה, עדיף להפעיל את המזגן בזמן שהרכב בירידה (מפני שאז צריכת השינוי בצריכת הדלק של הרכב בעקבות הפעלת המזגן תהיה מזערית).

ב. אם החולה או הפצוע מבקש להדליק מזגן – אם מדובר בחולה שיש בו סכנה ואפילו ספק אם יש בו סכנה, יפעיל את המזגן כדרכו ביום חול (שש"כ פרק ל"ב ס"ג). אך אם החולה או הפצוע אינו מסוכן, יזכיר לו שהיום שבת, ואם בכל זאת הוא דורש להפעילו – יפעילנו בשינוי, שהרי הפעלת מזגן אסורה מדרבנן וע"י שינוי הוי 'שבות דשבות' שהותר עבור חולה שאין בו סכנה (עיין שו"ע סי' שכ"ח י"ז ובמ"ב ס"ק נ"ז). וכשמפעיל את המזגן – עדיף לעשות זאת בנסיעה בירידה, כנ"ל.

12. חולה או פצוע המפונה באמבולנס ומבקש שידליקו אור לצורכו,

האם הדבר מותר?

א. לכתחילה ראוי לדאוג להעברת מתג המנורה הפנימית למצב הפעלה, כך שע"י ההתנעה תידלק הנורה מאליה (ובתנאי שהדבר אינו מפריע למהלך הנסיעה).

אם לא עשו זאת – אם מדובר בחולה שיש בו סכנה או אפילו ספק סכנה, מותר לעשות להדליק, ויעשה זאת בשינוי, כגון במפרק או בגב היד או בגב האצבע (שש"כ ל"ב ס"ג). וכל זה מותר אפילו אין צורך רפואי מובהק בהדלקת האור, והדבר נדרש רק להרגעת החולה, וק"ו כשהאור נצרך לשם הטיפול בחולה.

ב. אם ברור שזהו חולה שאין בו סכנה – אסור להדליק עבורו אור אפילו בשינוי² (שו"ע סי' שכ"ח י"ז), אך מותר לבקש מנוכרי לעשות זאת.

2. אך עיין נשמת אברהם כרך א' או"ח, הקדמה לסי' שכ"ח ס"ק ב 3 (1): "אך עיין בשו"ע הרב (שכח, יט), תהלה לדוד (כאן ס"ק כב), אגלי טל (מלאכת טוחן, יז, לח (1), וקצות השלחן קלד ס"ק ד, בבדה"ש ס"ק ו) שכולם מתירים. וכותב השמירת שבת כהלכתה בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שמכיוון שכל אלה הגדולים מתירים, מסתבר דיכולים ודאי להקל אם אי אפשר ע"י נכרי. עכ"ל. -- העורך].

13. על פי נוהלי נסיעת חרום, הנהג צריך לדווח בקשר מדי פעם על מיקומו ועל מצב הפצוע. האם מותר לעשות זאת גם בשבת?

חובה לדווח כביום חול, אך אם הדבר ניתן יעשה זאת בשינוי. נסיבת ההיתר היא שעצם הדיווח נצרך לצורך פיקו"נ, מכיוון שכאשר מתרחש אירוע פתאומי, מוקדני מד"א צריכים להיות מעודכנים ולדעת כמה אמבולנסים פנויים והיכן נמצא כל אמבולנס. (ואף אם בלאו הכי הוא אינו בגזרה, כשיש צורך מחבירים את האמבולנס באמצע הנסיעה עם אמבולנס מגזרה אחרת ומשיבים אותו לגזרה. ובנוסף לכך, הפעלת מכשיר קשר היא פעולה חשמלית שאינה אסורה אלא מדרבנן, וע"י לחיצה בשינוי הוי תרי מדרבנן, ולכן ישתדל לדווח ע"י לחיצה בקשר בשינוי).

14. בסוף כל נסיעה של האמבולנס צריכים הנהגים לדווח כמה ק"מ נסע הרכב. האם מותר לעשות כן בשבת?

הדיווח על מספר הקילומטרים שנסע האמבולנס הוא חובה מנהלית ואינו מוגדר כפיקוח נפש ואפשר לדחותו למוצ"ש, ועל כן אין לרשום זאת בשבת.

15. תאורה הנדלקת עם פתיחת הדלת

לכתחילה צריך לדאוג מלפני השבת שמתג ההפעלה של מנורת הדלת יהיה במצב כבוי, אך אם אי אפשר לעשות זאת, יפתח את הדלת רגיל.

16. האם ניתן לרשום בשבת רישום בסיסי וחיוני במהלך המקרה? האם אפשר להדפיס דו"ח במדפסת? האם אפשר לחתום ולמלא טופס פרמדיקי שנועד לתיעוד משפטי? האם שמירה על דיסק קשיח נחשבת לכתיבה?

א. אם מדובר בחולה שיש בו סכנה או ספק סכנה והרישום על מצבו חיוני, כדי שהרופאים בביה"ח ידעו במה טופל עד כה ומה נצרך לטיפול וכן פרטים שעלולים להישכח או להתחלף בהעדר רישום – מותר לכותבם בשבת בין בעט ע"ג נייר ובין במחשב ולהדפיסו במדפסת (ועדיף במדפסת מאשר בעט). אך יש לצמצם ולכתוב רק את הנתונים ההכרחיים ביותר הדרושים להצלת החולה.

אם אין הזמן בהול ויכול לכתוב בשינוי כגון ביד שמאל, ישתדל לעשות זאת. אך אם עקב הכתיבה בשינוי, עלול לחול עיכוב בטיפול –

יכתוב כדרכו (שו"ע סי' ש"מ ס"ק כ"ב). והוא הדין במחשב, שישתדל לעשות זאת בשינוי אם הדבר מתאפשר, כגון להקליד באמצעות כפית³ וכדו'.

ב. כאשר לדעת הנהג מדובר בחולה שאין בו סכנה, ואעפ"כ הוא פינהו לביה"ח (עפ"י תשובה מס' 8) – אם יש צורך גדול בכתיבה מצד קיום הנהלים, מותר לעשות זאת רק באופן שיהיה בכך רק איסור דרבנן (כפי שנבאר לקמן), ועדיף לעשות זאת בשינוי (עפ"י שו"ע סי' שכ"ח י"ז; מ"ב ס"ק ג"ז). ואם אי אפשר לכתוב בשינוי, מותר לכתוב כתיבה דרבנן אף בלא שינוי (שם ס"ק ק"ב).

ג. הדפסת מסמך במדפסת, לרוב הפוסקים הרי זו כתיבה בדבר המתקיים האסורה בשבת מהתורה (שו"ת שבה"ל ח"ו סי' ל"ז), אע"פ שהדבר נעשה באמצעות הוראת מחשב ולא בכתיבה ישירה.

אף "הזנת" מחשב בנתונים אשר נרשמים על דיסקט, לפי הגרש"ז אוירבך זצ"ל אסורה משום איסור בונה, כיון שדיסקט רגיל אין לו כל ערך, ורק עם רישום האותיות האלקטרוניות 'נבנה' הדיסקט (שש"כ פס"ו הערה ר"א). [אמנם דברי הגרש"ז אויערבאך נאמרו לגבי דיסקטים של פעם, שהיה צורך לפרמט אותם לפני שימוש ראשוני והפירוט היה מכשיר את הדיסקט הגולמי לשמירת נתונים, וצ"ע האם דבריו נאמרו גם לגבי החומרה לאכסון זיכרון המצויה בימינו].

כיצד כתיבה במחשב תיהפך לאיסור דרבנן?

1. כתיבה ע"ג מחשב לשם הדפסה – יש אומרים דהווי כתיבה מדאורייתא (עפ"י שו"ת שבה"ל ח"ו סי' ל"ז), ויש אומרי דהווי איסור דרבנן.

2. הקלדה ב"שינוי" (למשל, באמצעות כפית) אינה אסורה אלא מדרבנן.

3. יש סוברים שבעצם הכתיבה על המחשב, כל עוד לא מדפיסים, אין איסור דאורייתא וספק אם יש בכלל איסור מדרבנן, ושכל הבעיה בכתיבה במחשב היא אינה משום מלאכת כותב, אלא בסגירת מעגלים חשמליים הנעשית בלחיצת כפתורי המקלדת או הקליקים של העכבר (משום מוליד זרם). על סמך דעה זו, פיתחו ב"מכון צומת" "עכבר שבת" ו"מקלדת שבת" שפועלים ללא סגירת מעגלים חשמליים, אך הכתיבה מוצגת על המסך ונשמרת בזיכרון המחשב. לחצן הגרמא שנמצא על העכבר מיועד רק לפעולות חיצוניות שהמחשב מפעיל כמו הדפסה, פתיחת שערים וכדו' ואז ההדפסה הופכת מאיסור דאורייתא לאיסור דרבנן. וגרמא במקום צורך לא הוי אפי' איסור דרבנן לשו"ע. ולרמ"א הותר במקום פסידא או במקום מצווה (שו"ע סי' של"ד כ"ב).

3. או גב האצבע (הפרק בו מקישים על הדלת). -- העורך.

לכן במקום שהנוהל מחייב הדפסת דו"ח על חולה שאין בו סכנה, ישתדל למעט באיסור ככל האפשר, ואם ברשותו ציוד המתאים לשבת – ישתמש בו, ואם יוכל להשהות את ההדפסה עד לאחר השבת – ישהה, ואם לאו, ידפיס ב"שינוי" וכדו'.

ד. כתיבה ידנית על גבי טופס, אסורה מהתורה רק כשמדובר בכתב המתקיים. אך בכתב שאינו מתקיים אלא נמחק תוך 24 שעות, אינו אסור אלא מדרבנן. כמו"כ כתיבה בשינוי בולט, כגון ביד שמאל, אינה אסורה אלא מדרבנן.

ולכן, במקום הצורך, כשהנוהל מחייב כתיבת טופס חולה וחתמת הפרמדיק, יש להשתדל למעט באיסור ככל האפשר, ובמקום שאין ברירה יכתוב ויחתום ב"עט שבת"⁴ (של מכון צומת, הנמחק לאחר זמן ואינו כתב המתקיים) ובמוצ"ש יעבור שנית על החתימה בעט רגיל. וצריך לדאוג לפני שבת להימצאות "עט שבת" באמבולנס, או שיכתוב ויחתום ביד שמאל (ואף שע"י כך מתארך זמן הכתיבה, אין בדבר בעיה של פיקו"ג, מכיוון שהרישומים המנהליים נעשים לאחר סיום האשפוז בחדר מיון).

17. האם מותר להזריק לחולה תרופה או לתת לו עירוני נוזלים?

זריקה תת-עורית או תוך-שרירית – מותר להזריק אפילו לחולה שאין בו סכנה, אך אסור לנקות את מקום ההזרקה בצמר גפן ספוג בחומר מנקה, אלא ישתמש בבד סינטטי שאינו סופג, או ישפוך את חומר החיטוי על מקום ההזרקה ואחר ינגבנו בצמר גפן.

זריקה תוך-ורידית – מותרת רק לחולה שיש בו סכנה או ספק סכנה. כמו כן הכנסת צינורית ("קנולה") לתוך הוריד, כדי שיהיה "וריד פתוח" לעת הצורך מותרת רק בחולה שיש בו סכנה או ספק סכנה.

מותר להזריק מורפיום לשיכוך כאבים בזריקה תוך-ורידית לחולה שיש בו סכנה וסובל מכאבים קשים, כי כל דבר שמרגיע אותו מגביר את הסיכוי להצלחת הטיפול. ואפילו אם שיכוך הכאב אינו מרפא את המחלה משורשה, אלא רק מאריך את חיי המטופל "חיי שעה" (נשמת אברהם' ח"ה עמ' קס"ה).

ויה"ר שנזכה לברכת "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך".

4. הערת העורך:

אמנם אם מדובר באינפורמציה חיונית לבריאותו של החולה, אזי אסור להשתמש בעט שבת, עקב החשש המצוי שבמוצ"ש לא יספיקו לצלם את הדף או לעבור עליו בעט רגיל, ואז תלך לאיבוד האינפורמציה החיונית לבריאותו של החולה. -- הרב מרדכי הלפרין.

הרב דוב ליאור
רב העיר
קרית ארבע-חברון ת"ו

כ"ג מר חשוון תשס"ח

לכבוד
הרב יהושע ון דייק
רב רמת מגשימים

עברתי על הבירורים שערכת אודות נוהלי עבודה של מד"א
בשבתות שנפרסים על ארבעה דפים והנני סבור שכלם
נכונים וקולעים אל המטרה.
יהי רצון שלא תצא שום תקלה חלילה וכל הדברים
יתנהלו על פי יסודות הבראים והאיתנים של תורת אמת.

החותם לכבוד התורה ולומדיה
הרב דוב ליאור